

Cultura europeană între diversitate și similitudini

Seria *Studii europene*, editată de Societatea Intellect din Marea Britanie, acordă un larg spațiu culturii din regiunea Europei. Nu întâmplător. Europa, înainte de toate, se definește ca o entitate culturală și nu ca una politică.

Între diferitele volume ale seriei nu există o legătură imediat vizibilă, mozaicul realizat caracterizând mozaicul cultural și mental al omului european.

English Language in Europe

EDITOR: *REINHARD HARTMANN*;

AUTORI: *TOM MCARTHUR, WOLFGANG VIERECK, CAY DOLLERUP, RUDOLF FILIPOVIĆ, CHARLOTTE HOFFMANN*

Limba engleză domină comunicațiile, atît în domeniul academic, cît și cel comercial, politic sau social. Și această dominație este în creștere continuă. În condițiile actuale, engleza tinde să cîștige statutul pe care îl deținea în evul mediu limba latină.

Studiul lui Tom McArthur, *English in the World and in Europe (Engleza în lume și în Europa)*, începe cu o întrebare retorică: a cui este limba engleză?

Marea majoritate a limbilor lumii este legată de un grup etnic sau altul, asociate mai tîrziu cu statele-națiuni. Limbile oficiale și-au cîștigat acest statut ca urmare a unei „lupte” între limbile regionale. Castiliana, vorbită doar într-o regiune a Spaniei, a devenit limba oficială a Spaniei, după care, ca rezultat al expansiunii spre continentul american, cea a aproape întregii Americi Latine.

Din punct de vedere etnic, „englezii” sînt de origine eterogenă. Această eterogenitate a devenit mai evidentă odată cu extinderea imperiului. În accepțiunea politică, galezii, scoțienii, irlandezii au devenit, treptat, „englezi”. Termenul, inițial folosit în sens etnic, a devenit o denumire colectivă a tuturor celor care vorbeau limba engleză, ca supuși ai imperiului Marii Britanii. Anomalia semantică a devenit evidentă în momentul în care Statele Unite, avînd ca limbă oficială limba engleză (azi *de facto* în 33 de state, *de jure* numai în 17) și-au cucerit independența. Limba engleză nu mai era doar a „englezilor”. Ca o ironie a soartei, în prezent „engleza americană” este vorbită de cinci ori mai multe persoane ca limbă maternă decît „engleza britanică”. Astfel nu se poate afirma că engleza actuală este o limbă a englezilor. Autorul studiului enumeră 110 de teritorii anglofone din diferitele colțuri ale lumii, dintre care multe și-au asumat anglofonia nu ca rezultatul istoric al unei ocupații străine, ci din proprie inițiativă: spre exemplu, în spațiul european, Danemarca, Olanda, Norvegia, Suedia au introdus în sistemul lor educațional învățarea acestei limbi din considerente practice. În aceste state engleza începe să devină nu o limbă străină, ci a doua limbă vorbită, după cea maternă (cazuri tipice — non-europene — unde acest proces este mai avansat, sînt India, Israel, Nigeria, Hong Kong). Dar în toate țările europene, chiar și în statele fostei Uniuni Sovietice, engleza a devenit *lingua franca*.

Prin urmare, autorul definește trei categorii de vorbitori de engleză: a celor pentru care engleza este limba maternă, a celor pentru care este a doua limbă și a celor pentru care este limbă străină.

Limba engleză ca limbă maternă poate diferi în mod considerabil nu numai de la un teritoriu la altul (cum ar fi cea britanică sau americană), dar chiar și în cadrul aceluiași teritoriu. Spre exemplu limba cotidiană a afro-americanilor este diferită de engleza americană, mai ales sintactic.

Această mare răspîndire a limbii engleze, adaptabilitatea la diferite condiții avînd ca rezultat marea sa varietate, îi asigură caracterul special, care o promovează în „topul” limbilor vorbite.

Al doilea studiu (Wolfgang Viereck — *Engleza în Europa: naturalizare și folosire ca lingua franca, în special în țările germanofone*) pornește de la încercarea unor state de a opri pătrunderea influențelor engleze. Spre exemplu, o lege franceză din 1994 a stabilit traducerea a 3500 de cuvinte engleze folosite (*marketing/mercantique, airbag/sac*

gonflable, software/logiciels), dar Curtea Constituțională a decis că populația nu poate fi forțată să folosească anumite expresii.

Conform autorului, aceste încercări de epurare a limbii (de *los barbarismo*, cum formulează spaniolii) nu pot avea succes. Analizând pătrunderea anglicismelor în limba germană, se observă un proces evident: unele cuvinte devin uzuale printr-o formă nouă (*professional/Profi*), dar ceea ce este și mai interesant, apar cuvinte engleze cu un înțeles nefolosit de englezi (*briefs/Slip, veteran car/Oldtimer, portable phone/Handy*), sau chiar cuvinte ce par să fie engleze, dar ele nu există în această limbă (model masculin: *Dressman*, conducătorul unei ceremonii: *Showmaster*, model de pe prima pagină a unei reviste: *Coverboy*). Modul inventiv în care cuvintele engleze sînt folosite dovedește că relația nu se limitează la o simplă preluare de cuvinte, ci că există și un proces de dezvoltare a limbii engleze în mediu germanofon.

Exigențele ofertelor de serviciu care cer cunoașterea unei limbi străine arată o predisponibilitate spre limba engleză: în Franța 71,09%, în Italia 68,83% (singura excepție este Ungaria, unde ofertele cerînd cunoașterea limbii germane sînt mai numeroase, depășind cu 3 procente pe cele care condiționează angajarea de cunoașterea limbii engleze).

Ca dovadă a schimbării mentalităților față de limba germană și engleză, autorul compară „limba oficială” a mediilor academice din acest secol. Dacă pînă în anii '20 premiile Nobel erau acordate preponderent autorilor care foloseau în comunicările lor științifice limba germană, după o perioadă de echilibru, în urma celui de-al doilea război mondial situația s-a modificat radical în favoarea limbii engleze. Reviste de limbă germană, cu vechi statute în lumea științei, azi sînt tipărite în engleză (cum ar fi *Österreichische Botanische Zeitschrift*, devenit *Plant Systematics and Evolution*).

Cay Dollerup, în studiul *Engleza în Uniunea Europeană*, comparînd șansele limbilor utilizate în mod oficial de către Uniunea Europeană, ajunge la concluzia că limba engleză nu va deveni singura limbă oficială, dar volumul imens de muncă necesar traducerilor implică găsirea unei soluții practice. Această soluție, care își găsește motivația în primele două studii, este utilizarea limbii engleze în comunicarea dintre politicieni. Este o soluție comodă, ieftină — deci în conformitate cu vremurile pe care le trăim.

În studiul *Engleza, un donator de cuvinte către alte limbi europene*, Rudolf Filipović analizează anglicismele și modul în care acestea au fost adaptate la alte limbi, devenind — cuvinte ca șef (*chief*), lider (*leader*) — familiare în limbajul zilnic.

Ultimul studiu al volumului (Charlotte Hoffmann — *Bilingvismul societal și individual în care una dintre limbi este engleza*) analizează dezvoltarea bilingvismului european, care, pe lîngă limba maternă, implică engleza ca a doua limbă. Acest bilingvism poate fi o opțiune individuală sau poate fi impus de necesitățile societății. Oricum, el este deja o realitate, iar tendințele tinerei generații sînt univoce: acest tip de bilingvism devine din ce în ce mai uzual.

În mod paradoxal — conchide Charlotte Hoffmann în ultima propoziție a studiului și volumului — englezii au fost cei care inițial s-au opus acceptării unei singure „limbi oficiale europene”, iar acum această limbă tinde să devină *lingua franca* a Europei.

THEATRE AND EUROPE CHRISTOPHER MCCULLOGH

Studiul analizează identitatea culturală a Europei postbelice manifestată în varietatea activității teatrale, și începe cu trecerea în revistă a curentelor care au dominat această perioadă: existențialism, structuralism, poststructuralism, marxism; după care prezintă „practicienii” din perioada 1957-1973, de la Peter Stein pînă la Franca Rame.

Prima dată de referință — 1957 — este cea a Tratatului de la Roma, care a pus bazele Europei unite; cea de a doua — 1973 — momentul în care Regatul Unit a devenit membru al Comunității Europene. Regatului Unit, caracterizat la aceea dată printr-o cultură exclusivă și exclusivistă britanică, anti-europenistă, îi este conferit un capitol separat: *Aderarea Regatului Unit la Actul Unic European: 1973-1986*, care prezintă modificarea concepției despre sine.

Un rol aparte l-a avut Peter Brook, director de teatru, cunoscut ca un „radical” în interpretarea lui Shakespeare, considerat un *enfant terrible*. În concepția lui, Shakespeare ne este contemporan, și piesele lui trebuie jucate ca atare. Mai mult, a văzut în Shakespeare o persoană universală și nu britanică. Astfel, spre exemplu, *Regele Lear* a primit o conotație existențialistă, iar *Îmblinzirea scorpiei* una feministă. Brook a inițiat formarea Centrului Internațional de Studii Teatrale, care a facilitat nu numai schimburile culturale europene, dar și cele dintre culturile din afara Europei. A studiat varietatea culturilor în mod consecvent, căutând să cunoască nu cultura în sine, ci ceea ce se află în spatele ei. Peter Brook a fost promotorul interculturalismului în teatru, prin efortul lui valorile culturilor naționale au devenit valori universale, iar valorile culturale universale componente ale celor naționale, înțelegând și explicând importanța acestui proces: „dezbrăcând manierismul etnic, japonezul devine mai japonez, africanul mai african”. În 1988, el compara varietatea culturală cu instrumentele dintr-o orchestră, în care fiecare cîntă propria lui melodie, avînd ca rezultat armonia.

Ultimul capitol este destinat perioadei 1986-95: *În preajma căderii Zidului Berlinului și schimbările pe harta Europei*. Răspunsul artei teatrale la provocările evenimentelor recente este prezentat prin prisma a doi dramaturgi: Václav Havel și Heiner Müller.

În *Postscriptum*, Christopher McCulloch afirmă: „Este evident că sîntem într-un proces dureros dar necesar de reconstrucție a identității noastre personale și (în general vorbind) culturale. În teatru, aceasta ține în aceeași măsură de economia funcționalității concrete a relațiilor și de ceea ce se spune și cum se spune.”

WOMEN IN EUROPEAN THEATRE

EDITOR: ELIZABETH WOODROUGH; AUTORI: SARAH STANTON, ELIZABETH HOWE, JAN CLARKE, ELIZABETH WOODROUGH, CHRISTOPHER SMITH, LESLEY SHARPE, AGNÈS CARDINAL, MAGGIE GALE, SHARON WOOD

În niciuna dintre arte, femeia nu este atît de prezentă ca în teatru. Dar piesele fiind scrise de bărbați, modul în care femeia era pînă nu demult prezentată pe scenă constituia o sursă de stereotipii. Teatrul a fost totodată și arta cea mai populară, gustat de un public larg, avînd astfel un rol important în formarea mentalităților.

Volumul pornește cu perioada 1660-1700, prin studiul lui Elizabeth Howe, intitulat: *Starea de a fi dezbrăcat. Primele actrițe engleze*. Autoarea arată că în această perioadă personajele feminine erau simple obiecte, decoruri utilizate pentru frumusețea lor și datorită vulnerabilității sexuale. Comediile se axau pe situații de adulter, în care lumea se distra pe seama soțului naiv, iar femeile aveau rolul de a se dezbrăca și îmbrăca în fața publicului. Datorită acestui „nou stil”, nu mai era posibil ca bărbații să joace și roluri de femei, în mod inevitabil era nevoie de actrițe. Deși acest prim pas s-a făcut abuzînd de feminitate, a devenit posibilă apariția femeilor și în alte roluri, în tragedii, pînă atunci rezervate bărbaților: primul fiind Desdemona din *Othello*, care — în conformitate cu moda — a scos în evidență scenele senzuale preluate din comedii (Desdemona în pat, îmbrăcată sumar). În scurt timp, au apărut numeroase piese ale căror temă centrală a fost violul. Aceste piese au permis atît afișarea femeilor îmbrăcate sumar (avînd priză la public), cît și prezentarea tragediei și eroismului femeii care se opune.

Următoarele studii prezintă rolul femeilor în teatrul francez și german, cu referiri la Aphra Behn, Madame de Villedieu, Frau Neuber, Frau Gottsched, Berta Lask, Ilse Langner, Marieluise Fleßer.

Penultimul studiu întoarce cititorul de unde s-a pornit: în Albion, prin *Autoare de teatru pe scena londoneză; 1918-1968*. Perioadă în care feminismul s-a impus ca mișcare socială și politică. Autoarea, Maggie Gale oferă o prezentare largă piesei *The Man Who Pays the Piper* de G. B. Stern (jucată din 1931), o analiză a relației dintre sexe și puterii socio-economice.

Studiul din încheierea volumului are ca subiect Italia și îi prezintă pe Natalia Ginzburg, Franca Rame și Dacia Maraini.

În cei trei sute de ani, de la actrițele seminude ale teatrului englez, volumul ajunge la autoare de piese de teatru preocupate de problemele societății, în mod special de relația dintre sexe. Dar dacă ne uităm la „produsele” născute din arta teatrului, filmele contemporane, se observă că mentalitatea secolului al XVII-lea mai persistă în unele medii...

EUROPEAN IDENTITY IN CINEMA

EDITOR: WENDY EVERETT; AUTORI: WENDY EVERETT, PETER HAWKINS, ANNE JACKEL, STAN JONES, DAVID GILLESPIE, DOMINIC KEOWN, IAN AITKIN, BRIAN NEVE, DUNCAN PETRIE

Volumul conține o serie de studii, prezentând atât dezvoltarea artei cinematografiei europene în general, cât și caracteristicile speciale ale acestei arte în Franța, Rusia, Spania, Irlanda de Nord, Scoția. Cu dorința de a nu intra în detalii, ne vom opri asupra a două studii, care se concentrează asupra identității europene în general.

Wendy Everett, în studiul introductiv *Filmul european și chestiunea identității* pornește de la a căuta ce înseamnă identitatea europeană, și o definește ca fiind o colecție eterogenă și fragmentară de identități individuale distincte. Europa este o construcție fragilă, divizată de suspiciunile și prejudecățile națiunilor, un „arhipelag al diversității”. Pe de altă parte se pot identifica și o mulțime de elemente politice, istorice, culturale care unesc națiunile Europei, prin care această identitate comună, chiar dacă este greu de definit, se face simțită.

Conform autorului, filmul ocupă un loc important, chiar privilegiat în cultura europeană recentă, fiind arta cea mai populară, care în acest secol a oferit o oglindă permanentă a societății. Studiind această artă, putem practic să studiem controverselor artistice legate de identitatea complexă și procesul de modificare a acestei identități.

Introducerea este completată, dezvoltată de studiul lui Ian Atkin, *Problemele curente ale studiului artei cinematografice europene și rolul chestiunii identității culturale*.

În accepțiunea lui Atkin, identitățile colective apar, în general, în perioadele în care șabloanele coeziunii culturale încep să se fragmenteze și apar discrepanțe între stereotipurile culturale și noile condiții sociale, politice, economice. Globalizarea este citată frecvent ca un factor primar al crizei actuale care afectează concepția identității naționale. Unii afirmă că acest proces de globalizare are efecte pozitive, dovedit prin colapsul sistemelor comuniste. Chiar Hollywoodul este considerat de unii ca promotor al pătrunderii ideilor liberale și democratice în mentalitatea colectivă. Alții sînt pesimiști și consideră că globalizarea are ca efect dezvoltarea imperialismului cultural, ca instrument cultural de exploatare economică și politică.

Procesul integrării transnaționale are efecte secundare: la periferia acestor procese au loc procese de dezintegrare, datorate creșterii sentimentelor naționaliste. Europa, chiar și partea vestică a continentului, se opune globalizării culturale. Societatea fiind transformată în consumatori, arma cu care o parte a cineaștilor europeni a încercat să se opună valului american a fost transformarea artei cinematografice în materie consumabilă. Prin asta nu au făcut altceva decît să participe la procesul de globalizare, singura diferență între aceste producții și cele americane fiind limba (care oricum dispare cu traducerea sincronă...). Totodată au apărut filme artistice care au manifestat o (o)poziție culturală: *The Nasty Girl*, *Henry al V-lea*, *Heimat*, *Europa*, *Praga*, *Din vremea țiganilor*, *Dezbrăcat*, *The Crying Game*. Unele dintre ele exprimă anxietatea față de identitățile naționale, altele anxietatea față de globalizare, promovînd afirmarea particularităților naționale.

Controversele, disputele legate de identitate și viitorul identitar al Europei sînt prezente în arta cinematografică așa cum sînt ele: fără consens. Volumul nu oferă un ajutor în găsirea unor răspunsuri univoce. Dar oferă o critică de artă într-o viziune neobișnuită, și nu în ultimul rînd, în invazia de filme comerciale, cîteva titluri de referință care merită să fie vizionate.

TELEVISION IN EUROPE

EDITOR: JAMES A. COLEMAN ȘI BRIGITTE ROLLET;

AUTORI: VALERIE SWALES, BRIGITTE ROLLET, STEPHEN GUNDLE, EDDIE HOLT, HELENA SHEEHAN, DANIËL BILTEREYST, ANNA SYNGELLAKIS, PAUL FLENLEY

Televiziunea a devenit, conform redactorilor, obiectul celei mai semnificative activități în Europa. Copiii stau mai mult în fața micilor ecrane decît în școală, adulții mai mult decît la locul lor de muncă. În condițiile globalizării consumatorismului, diferitele posturi tind să se asemene din ce în ce mai mult. Ultimele decenii sînt caracterizate prin dispariția monopolului statului, iar emisiunile transmise prin satelit nu țin cont de granițe. În aceste condiții televiziunea nu mai are un rol cultural și educațional național, capătă o orientare exclusiv comercială. Dacă nu

acceptă această situație, devine nerentabilă. Situație tipică pentru Franța, unde posturile naționale acordă un larg spațiu emisiunilor culturale, dar totodată sînt în pragul falimentului.

Volumul prezintă, pe capitole, dezvoltarea televiziunii în diferite state (Regatul Unit, Franța, Germania, Italia, Irlanda, Belgia, Grecia, Federația Rusă). Redactorii sînt conștienți că pare ironic faptul că structura volumului este una națională, din moment ce diversitatea națională a posturilor tinde către omogenitate. Exemplul televiziunii este unul relevant, chiar un avertisment: universalitatea poate deveni și uniformitate. Cum a fost posibilă această uniformizare? Televiziunea, apărută în preajma celui de-al doilea război mondial, nu a avut o suficientă tradiție pentru a o preveni. Totuși, prin studiile volumului, avem posibilitatea de a cunoaște valorile naționale, de scurtă durată, devenite de domeniul trecutului.

CHILDREN AND PROPAGANDA

AUTOR: JUDITH K. PROUD

Ne mai amintim de scene înduioșătoare cu copii și flori, în compania cuplului de dictatori? De șoimii patriei și pionerii care aplaudau, recitau, țineau cuvîntări de mulțumiri aceluiași cuplu? De scene cu sutele de copii care se mișcau simultan, formînd lozinci comuniste?

Copiii și propaganda. Propaganda prin copii și propagandă pentru copii. Armele principale ale oricărui sistem totalitar fără scrupule. Fie el de stînga, de tip comunist, fie de dreapta, de tip fascist.

Autoarea studiului analizează relația propagandă–copii în Franța dintre anii 1940-44. Pentru cititorul român, cu înfricoșătoare asemănări României anilor '70-'80.

În anii premergători războiului, literatura pentru copiii a cunoscut o perioadă de înflorire: 300 de autori, 500 de titluri anuale, 40 de edituri specializate în acest domeniu. Ca o consecință a războiului, editarea cărților a ajuns în impas. Dar propaganda merita orice efort. Manualele școlare au fost cele mai afectate, fiind obligatorii și ajungînd nu numai în mîna tuturor copiilor de vîrstă școlară, dar și a părinților. Din ordinul ministrului educației, școlile și sălile de clasă au fost împodobite cu simboluri naționale, tablouri cu teme patriotice, tipărite și multiplicare special acestui scop. Programele școlare, în special materia Educație morală, civică și patriotică aveau menirea de a transmite mesajul politic al erei Pétain. Personajele ilustre ale istoriei Franței au fost transformate, idealizate, adaptate propagandei.

Nu numai manualele au fost denaturate, ci întreaga literatură pentru copii. Capitolul *Perrault, Pétain și politizarea basmelor* prezintă în detaliu acest aspect, oferind chiar studii de caz, analize asupra unor texte și imagini de acest gen. Lupul din Scufița Roșie cu chip de evreu, cavalerul în platoșă și caschetă germană arată pînă unde putea să meargă acest tip de propagandă. Franța devenea regatul fericirii și frumuseții din povești, un loc la fel de idilic ca cel al zînelor.

Studiind impactul acestei propagande, autoarea o apreciază ca fiind importantă și durabilă. Nu există însă date exacte și suficiente, care prin metode sociologice să arate acest lucru. Doar în Germania s-a studiat în mod consecvent modificarea, dispariția stereotipurilor promovate de regimul fascist, în Franța acestea s-au efectuat sporadic.

Copiii și propaganda oferă publicului larg o lectură de excepție, specialiștilor un exemplu și o sursă de inspirație pentru studiul propagandei comuniste din România.

FOOD IN EUROPEAN LITERATURE

EDITOR: JOHN WILKINS; AUTORI: STEPHEN MENNEL, CLAUDIA NOCENTINI, EDITE VIEIRA PHILLIPS, ALISTAIR ELLIOT, JOHN WILKINS, JAMES DAVIDSON

După analiza unor aspecte determinante și perspectivele culturii europene, acest volum editat în cadrul seriilor de *Studii Europene* de Societatea Intellect este mai mult o lectură de divertisment, deși rolul gastronomiei nu este deloc de neglijat în dezvoltarea umanității, el puțînd pune în lumină atît specificitățile, cît și fenomenul globalizării

(prin *pizza*, *hamburgeri* sau *pui de Shanghai*). Nu întâmplător, o anumită cultură este denumită, peiorativ, cu numele unei băuturi răcoritoare de mare succes.

Într-o ordine cronologică inversată, sînt prezentate aparițiile în literatură a obiceiurilor culinare din diferite zone și epoci prin titlurile: *Identitate și cultura culinară: Anglia, Franța și lumea de mîine*; *Fiat Pasta: Calvino și mîncarea*; *Portugalia: mîncare și vin — o chestiune de dragoste*; *Mîncarea în lirica romană*; *A mînca în comediile ateniene*; *Despre lipsa mîncărurilor de pește la Homer*.

La prima vedere studiile par a fi abordări neconvenționale, chiar frivole. Ajungînd la epoca antică, ne dăm seama de importanța unor astfel de analize, care permit o mai bună înțelegere a epocii, a calității vieții. *Banchetul* lui Platon stă dovadă: în timp ce omul mănîncă, poate desfășura și o muncă intelectuală de excepție. Chiar dacă nu este o legătură directă între efortul intelectual și masa servită, gastronomia, ca element cultural, nu merită să fie total ignorată.

Limba ca element cultural, teatrul, arta cinematografică, televiziunea, propaganda, gastronomia — teme abordate în contextul culturii europene, o cultură caracterizată în esență prin diversitate, dar care se confruntă cu pericolul uniformizării. Rezultatul ambițiosului proiect al Societății Intellect este o serie care tentează cititorul, chiar pînă la obsesie, să mediteze asupra unei chestiuni atît de mediatizate dar atît de puțin înțelese: ce înseamnă europenismul? Ce este Europa? Iar absența aproape absolută a spațiului Europei Centrale și de Est din aceste studii poate provoca specialiștii țărilor „îgnore” să intre în competiție.

(I.H.)